

◆◆◆ KUMINETZ GÉZA

A bűnbánattartás jogi, vallásbölcseleti és lélektani szempontjai¹

1. BEVEZETÉS

Ebben a tanulmányunkban megpróbáljuk a bűn² és bűn kezelésével kapcsolatos problémakört jogilag, vallásbölcseletileg és lélektanilag (*psychologia rationalis et positiva*), a katolikus Egyház felfogása szerint értelmezni. Azért látjuk szükségét mindhárom szemléletmód rövid tárgyalásának, mert ez az alapvetően teológiai problémakör helyesen ilyen szintetikus látásmóddal alapozható meg.

¹ A teológiai megfontolásokat lásd: KUMINETZ G., *A bűn és engesztelés Horváth Sándor O.P. teológiai-ájában*, in *Teológia* 41 (2007) 43–53.

² A bűn több szempontból vizsgálható, akár jogi, pszichológiai, filozófiai vagy szociológiai szempontból, illetve elsősorban teológiaiilag. A teológusok többféleképpen próbálták meghatározni. Nincs azonban érdemi különbség a filozófiai és a teológiai értelemben vett bűn között. Lássunk néhány értelmezést: A bűn a Szentírásban úgy jelenik meg, mint „hibázás, a helyes útról letérés, eltévelyedés (chat-ta); mint jogtalanság, mint a helyes elhajlítása és elferdítése (avón); mint lázadás vagy bukás (pesa); mint igazságtalanság (resa); mint akaratlan, téves zavarodottság (a ságag gyökér formái)”. A bűn lehet szubjektív döntés, s „az a tulajdonképpeni bűn, mely az ember Isten előtti vétkét megalapozza. Ettől függ élet és halál, üdvösség és kárhozat, kegyelem és a kegyelem elvesztése. ... A bűn mint objektív vétség a tényállás oldalát jelzi: a destruktív és negatív hatású tettet, amelyik sért és sebeket üt, jogtalanságot idéz elő és rombol.” Vö. WEBER, H., *Általános erkölcs-teológia* (Szent István Kézikönyvek 3) (Budapest 2001) 304, 326–327. „A bűn tehát: 1. Üdvösség-nélküliség és Isten-nélküliség (hamartia); 2. ellentmondás a törvényben nyilvánvalóvá vált isteni akarral szemben (anomía); 3. az isteni igazságosság megsértése, bűn (adikia); 4. sötétség és hazugság (skótos és pseüdos).” Vö. HÁRING, B., *Krisztus törvénye I* (Pannonhalma-Róma 1997) 335. A bűnön vagy a bűnös emberen a személy valamilyen deformált alapmagatartását vagy bűnös készségét értjük. A bűn elfordulás Istentől és odafordulás a teremtett világ javaihoz. (Aquinói Szent Tamás). Ez a meghatározás ma magyarázatra szorul: „Nem arról van ... szó, ... hogy a teremtményekhez való odafordulás rossz, bűnös. A teremtmények jók, értéket hordoznak. Az embertársat kifejezetten szeretni kell. A keresztény embernek nagyon is oda kell fordulnia a világhoz, amelyben él, amelyhez küldetése szól. De nem Isten ellenére, vagyis pontosabban: nem Isten akaratát megtagadva! Mert ez az akarat az ember és a világ üdvösségét szándékolja.” Vö. BODA L., *A keresztény nagykorúság erkölcs-teológiája* (Budapest 1986) 416–417. A bűn „az isteni parancsnak szántszándékos áthágása, vagyis a kötelező isteni akaratnak szántszándékos megvetése”. Vö. CATREIN Gy., *Erkölsbölcselet I* (Temesvár 1900) 392. A bűn erkölcsileg rossz cselekmény,

A bűnbánat, illetve a bűnbocsánat kérdése talán a legfontosabb helyesen megválaszolendő kérdése, lelkiismereti problémája a felelősen gondolkodó embernek, noha a modern ember erre alig fordít gondot. Ezért is aktuálisak Baranyai Jusztin professzor szavai: „Bármelyik nép, bármilyen kor, akármilyen kultúra lelki történetét vizsgáljuk, világosan élénk tárul, hogy a vallásos léleknek mindig, mindenütt és mindenkor egyik legnagyobb problémája a bűn volt. A bűntudat, mely lehangol, elernyeszt, gyötör, az életérzetet csökkenti, egyben nagy, rendkívüli energiakifejtésre indít, késztet és képesít, mikor megszüli a vágyat a menekülésre, a tisztulásra, a felemelkedésre, a bűnből való kibontakozásra.”³ Ugyanerre az igazságra világított rá Kontor Lajos, aki szerint „’divatba jött’ a gyónás lélektani vizsgálata, melynek eredménye, a bűn terhétől való ... megszabadulás az ember lelkiismeretébe természetből beoltott törvény. Más szóval: mégsem a római Egyház találta fel a gyónást, hanem a gyónás utáni vágy benne él és benne élt a primitív emberekben, még azokban is, akiknek lelkiismerete felett éppen nincs vagy nem volt módjában a római Egyháznak uralkodni, ... – mivel – a primitív népeknél már a hitterjesztők megjelenése előtt megvolt a gyónás valamilyen formája.”⁴

Ezzel a tanulmánnyal hozzá szeretnénk járulni ahhoz, hogy ki-k helyesebb szemléletre jusson a bűn és a bűntudat dolgában. Ez annak az igazságnak a belátásához segít, hogy a bűn és a bűntudat óhatatlanul kíséri minden becsületes ember életét,⁵ amitől minden normális ember meg akar szabadulni, vagyis a bűnei bocsánatát el akarja nyerni, valamint a bűn nyomában fakadó bűntudat mardosását meg akarja ez által szüntetni.

rendetlenség, törvénytisztelet, a jó hiánya, melynek rútságát a halálos véték jelzi legvilágosabban. Az ilyen véték Isten megsértése, engedetlenség, Isten megvetése, igazságtalanság és gonoszság, hálátlanság Isten iránt, kegyetlenség Isten ellen, vakmerőség, kevélység, öngyűlölet, balgaság, oktalanság és ostobaság, a természet elleni tett. Vö. MÜLLER E., *Katholikus erkölcsstan I* (Budapest 1876) 499–503. A bűn „Isten törvényének lelkiismeretbeni, azaz tudatos és szándékos megszegése. ... Ha valaki Isten törvényét megszegi, sérelem (offensa) esik Isten akaratán és jogtalanság (iniuria) történik Istennel szemben. A sérelem és jogtalanság Isten nemtetszését és büntetését vonja maga után. Bűn akkor jön létre, ha az Isten törvényét áthágó cselekedetet a cselekvés rosszságának ismeretében, azaz szándékosan visszük végbe. De nem szükséges, hogy a cselekedetben rejlő rosszságot egészen világosan lássuk (advertentia clara et distincta); elegendő a bűn létrejöttéhez a cselekedet bűnösségének általános ismerete (confusa). Ha általánosságban tudjuk, hogy a cselekedet erkölcsileg rossz, vagy éppen súlyosan rossz, azaz Isten akaratát sértő, nem szabad elkövetnünk s elkövetésével vétkezünk.” Vö. EVELTOVICS K., *Katolikus erkölcsstan I* (Budapest 1940) 131.

³ Vö. SLACHTA I., *A penitenciatartás lélektani megvilágításban* (Budapest 1939) 5. A továbbiakban főleg erre a műre fogunk támaszkodni, s mondandónkat e szerző útmutatása szerint fogjuk előadni.

⁴ Vö. KONTOR L., *A gyónás, mint társadalmi és közjogi aktus a primitív népeknél*, in *Theologia* 4 (1937) 175.

⁵ Ártatlanságunkat szükségképp veszítjük el. Az első naivitás elvesztése után a második naivitás kivívása embert próbáló feladat. Vö. BRANDENSTEIN B., *Etika* (Budapest 1938) 239.

2. JOGI MEGFONTOLÁSOK A BŰNRŐL, BÜNTETÉSRŐL, JÓVÁTÉTELRŐL, MEGBOCSÁTÁSRÓL⁶

A bűn, bűnösség, büntetés, elégtétel és hasonló kifejezések őshonosak a jog hazájában, s talán nem tévedünk, ha a vallási dimenziótól eltekintve azt állítjuk, hogy ez az őshazája ezeknek a kifejezéseknek. Az emberlét jogi dimenziójának alaptapasztalatához tartoznak ezek a fogalmak, hiszen talán nem kellene oly gyakran élnünk a jogrend kényszerével, ha nem lenne bűn, véték, bűncselekmény. Aki nem gyakorolja az igazságosság erényét, vagyis nem adja meg kinek-kinek a jussát, súlyosan megsérti embertársát, magát a közösséget, de önmagát is. A jogrend egyik gyökere talán épp az a belátás, hogy szükség van az emberi kapcsolatok kellő mederben tartására, vagyis az együttélés rendjének biztosítására, s ennek nyomatékához a kényszerre és végső esetben a büntetésre. Ezt súgja a józan ész, ezt súgja a jogtalanul megsértett igazságérzet. A kényszer és a büntetés, mivel korlátozza az emberi szabadságot, csökkenti az emberi méltóságot, testi-lelki fájdalmat okoz, ezért hatékony eszköze lehet annak, hogy ne forduljanak elő jogsértések, illetve minősített jogsértések, azaz bűncselekmények.⁷ A jogsértés ugyanis kárt okoz az embertársnak. A kár lehet anyagi, szellemi vagy erkölcsi jellegű, s addig nem térhet vissza normál kerékvágásba a sértő és a sértett közötti kapcsolat, amíg a sértő helyre nem állítja azt a jogi értelemben vett elégtétellel. Ez lenne a *pretium doloris*. Ha ezt a vétkes nem teszi önként – és az esetek jó részében nem teszi –, akkor a társadalmi hatalom képviselőjének kell megállapítania, hogy valóban bűncselekmény vagy jogszabálysértés történt-e, s hogy mi a tényleges *pretium doloris*. Jogi értelem-

⁶ Vö. VALSECCHI, A., *Pena e perdono. Provocazioni interdisciplinari per la teologia*, in *La Scuola Cattolica* 135 (2007) 439–449.

⁷ A büntetés ugyanis egyszerre nevelő (megjavulás, belátás), az igazságosság rendjét helyreállító és a jövőben hasonló cselekvéstől óvó (megelőző) intézkedés, éppen azért, mert a legdrágább kincsünket, a szabadságunkat korlátozza jogaink gyakorlásában akadályozva minket. Nem szabad elválasztanunk egymástól ezeket a funkciókat, mert akkor óhatatlanul torzul mindegyik funkció. Ha csak izolálni akarjuk a bűncselekmények elkövetőit a társadalomtól, úgy nem adjuk meg számukra a lehetőséget, hogy ismét hasznos tagjai legyenek annak, és szembekerülünk az igazságossággal is, mivel indokolatlanul hosszan akarjuk izolálni őket. Ha csak nevelni akarjuk őket, hajlunk arra, hogy felmentsük a vétkest, s így szintén az igazságossággal kerülünk szembe, hiszen a büntetést le kell tölteni. Ha csak igazságot akarunk szolgáltatni, akkor úgy gondoljuk, hogy csak le kell tölteni a büntetést, és kész. Így elfeledkezünk arról, hogy a büntetés letöltése után az ismét szabadlábban levő személy ember, s jó lenne, ha jó útra térne. Arra kell tehát a polgárokat nevelni, hogy a büntetést rossznak, nemkívánatosnak tartásák, tehát kerüljék a jogsértő magatartást, s ha már megbüntették őket, akkor fogadják el lelkiismeretben a büntetést, vállalják a bűnhődést mint jogos szabadságkorlátozást vagy egyéb kellemetlen-ségeket, s letöltve azt, ismét a jó úton járjanak. Így vezekeljék le tettüket. Ez a folyamat vezet el a vétkest ismét emberi méltóságának teljes tudatához, s vezet el lelki megtisztuláshoz.

ben ezzel elintézt az ügy, mivel a vétkes letölti büntetését, visszaszolgáltatta a kérdéses dolgot, vagy kifizeti a kiszabott kártérítést. Ám ettől még nem jött létre a sértő és a sértett között a korábbi felhőtlen embertársi viszony, csak jogilag állt helyre a rend, mivel a megsértett igazságosságot állították csak helyre. De a szó igazi értelmében megbocsátásról nem lehet beszélni. Lehetséges egyáltalán a jog területén megbocsátásról beszélni? A válasz nem is olyan egyszerű. A törvényes feljelentéstől való elállás (magánügyekben) vagy a lemondás arról, hogy a sértett felet megbüntessék, lehetnek a kínálkozó megoldások. Felmerülhet az amnesztia, kegyelemben részesítés, kötelezettség elengedése, a feljelentés visszavonása, büntető rendelkezések visszavonása stb.

A büntetés a múltra irányul, az elkövetett tette mutat, ezt tetted, és ezt nem lehet nyomtalanul helyreállítani (nem lesz soha *status quo antea*). A megbocsátás ellenben a jövőbe tekint, felejtjük el a múltban történeteket, s mégis kezdjük újra. A bűncselekmény mintegy szövetségkötés a rosszal, a megbocsátás pedig úgy is felfogható, mint a jóval való szövetségkötés, a vétkes kiváltása a bűnből, a bűnös és ezért megbélyegzett állapotból.

A jog, úgy tűnik, csak ennyit tud tenni, ám tevékenysége nélkülözhetetlen, mivel a jogi értelemben vett elégtétel vagy a róla való lemondás nélkül nem lehet továbblépni a teljes kiengesztelődéshez vezető úton. Ám ha valaki a jog szabta kényszerítő lépéseket, illetve a megbocsátás jeleként vehető jogi lépéseket mint lelkiismerete hangjának sugallatát elfogadja és megteszi, nagy lépést tett a szó teljes értelmében vett megbocsátás és kiengesztelődés felé.

⁸ A bűn az alábbi módon keletkezik Evetovics Kunó szerint: „A bűn szabadakaratból fakadó cselekedet. Létrejöttének folyamatát elemeire bontva a következőkben vázolhatjuk: Elénk áll a felismerés különböző foka szerint külső érzékeink, képzelőtehetségünk vagy az értelem útján valamely felkínálkozó tárgy vagy cselekedet, amelyhez a törvény megsértése nélkül hozzá nem nyúlhatunk, meg nem tehetünk. Érzéki és vágyó tehetségünkben természetesen hajlandóság mutatkozik a tetszetős tárgy birtokba vételére, az ilyen cselekedet megtételére, mielőtt még megfontoltuk volna a cselekedetben rejlő jóságot vagy rosszaságot. Amíg az értelem ezt a munkát el nem végzi s az akaratnak helyes utat nem mutat, bűn nem állhat elő, mert az akarat magában véve vak tehetsége az embernek, mely irányításra szorul. Miután az értelem meghozza ítéletét, az akarat szabad voltánál fogva elhatározhatja magát a törvénytelen dolog elfogadására vagy elvetésére, megtételére vagy elhagyására. A rossznak ez az elfogadása, az abba való beleegezés által áll elő a bűn. A bűn tulajdonképpeni eszközlője tehát az akarat, mely szabadon határozza el magát a törvényellenes cselekedetre. A törvényellenes cselekedetre az akaratot vonzza, ingerli: a bűnre való kísértés, amelynek előidézésére szolgálnak a különböző bűnalkalmak, ezek pedig magukban hordják a bűnveszélyt. Bűnveszély, bűnalkalom és kísértés tehát kapcsolatos fogalmak.” Vö. EVETOVICS 133. Megjegyezzük, hogy ez a régimódinak tűnő

3. BÖLCSELETI MEGFONTOLÁSOK A BŰNRŐL ÉS BŰNBÁNATRÓL

A vallásbölcselet tanúsága szerint a vallásokban egyetemes módon van jelen a bűn,⁸ a büntudat és a bűnbocsánat kérdése. Éspedig úgy, hogy a bűn szükségképp sérti az istenséget, s az ember bizonytalan a tekintetben, hogy bánata és az okozott kár helyreállítása után, az istenség valóban megbocsátotta-e az elkövetett vétkeket.

A természetes ész fényénél az alábbi igazságokat tudja kikövetkeztetni az emberi ész a tapasztalatra való reflexió segítségével: 1. Egy az Isten. 2. A világ Isten teremtménye, melyben sajátos törvények érvényesülnek.⁹ 3. Az emberi lélek halhatatlan. 4. Az ember szellemi lény is, tehát értelme és szabad akarata is van. Az emberi értelem tehát nem teremti a világ törvényeit – sem a fizikai, sem a szellemi, sem az erkölcsi, sem a jogi világ alapvető törvényeit –, hanem csak felismeri, és azok mint amolyan imperatívuszok állnak előtte. Értelmével ezekben több-kevesebb mélységgel bele tud tekinteni. Szabadsága révén képes e törvényeket megszegni, azokkal visszaélni. A természettől ellesett fizikai, kémiai és biológiai, de ma már a pedagógiai és pszichikai törvényeket is képes az ember úgy a maga szolgálatába állítani, hogy ezáltal visszaél a kozmosz rendjével, az erkölcsi és a rá épülő jogi rend alapelveivel. Azokkal az alapelvekkel kerül szembe, melyeket nem ő alkotott, csak felismert, és megtagadott. Innen a bűn és a büntudat, mely nemcsak embertársával, családjával, hazájával vagy más népekkel állítja szembe úgy az egyént, mint a családokat és a nemzeteket, hanem az istenséggel is. A fenti négy bölcseleti igazság fényében érthető, hogy miért is vallásos lény természete szerint az ember. Azért, mert értelmes természetű egyedi szubsztancia.

leírás nem veszítette el értékét. Éspedig azért nem, mert egyedül az akaratunk szabad, s általa vagyunk mi magunk is szabadok. Az értelmet köti a felismert igazság, az érzelmeinket kötik azok sajátos tartalmi. Ezeket mintegy csakis az akarat segítségével tudjuk felülbírálni. A végső ítélet meghozása a szó szoros értelmében az akarat döntése. Ez a kifejezés nem ellentétes a bibliai szív szavával, a szándék tisztaságával, hanem épp annak konstitutív eleme. További megjegyzésünk arra vonatkozik, hogy ma az emberek ritkábban jutnak el az akarat valódi szabadságának kimunkálásához, vagyis a kellő akaraterő megszerzéséhez. Ezért részben hibásak csak, mivel a társadalom e vonatkozásban általában nem vértézi fel új és munkába álló tagjait.

⁹ A természettudomány tételei nincsenek ellentétben ezzel a kijelentéssel, mivel az örök anyagot sem látta senki. A természettudomány csak empirikus tényeket vezet vissza más, általánosabb tényekre, okokra. Sőt, azt kell állítanunk, hogy a természettudomány előtt ma is és mindvégig megoldatlan marad pusztán természettudományos módszerrel az alábbi kérdések kellő megfejtése: 1) „az erő és anyag mibenléte 2) a mozgás 3) az élet eredete 4) a természet célszerű berendezése, 5) az érzet keletkezése 6) a gondolat keletkezése és 7) az akarat szabadsága”. Vö. DUDEK J., *Dogmatikai olvasmányok* (Budapest 1914) 17. Ez azt jelenti, hogy a természet is tele van titkokkal.

3.1. Igazolható-e a penitenciatartás bölcséleti alapon?

A büntudattól való megszabadulás útja a *psychologia rationalis* fényében az elégtétel vágyában és szükségességében mutatkozik meg talán leginkább. Ennek formái korról korra különbözhetnek, ám forrásuk mindig az alábbi három alapvető igazság: 1. Az ember „nem önmagától való, független lény. Létét egy más Lénynek köszönheti, aki lényegesen más, mint ő maga. ... A név változik, a jelentés mindenütt ugyanaz: elismerése egy legfőbb szellemnek, aki úr, akitől minden ember élete függ, aki az ember rendeltetését kijelöli, aki gondját viseli, és akitől e földi élet után a földöntúli életet várja. 2. Van törvényszerűség. Vannak parancsolt és tilos dolgok. Ezért a jó és rossz közt lényeges különbség van. 3. Az emberben él a büntudat és a bűn büntetéséről való bizonyosság. A legfelsőbb Lény a parancsok közvetlen vagy közvetett szerzője és azoknak érvényt is szerez. ... A lelkiismeret szava itt-ott elnémítható hosszabb vagy rövidebb időre, de végleg el nem fojtható. Nyugtalanágának erőssége különbözni fog a bűn nagysága, a lélek érzékenysége, nevelésének minősége, vallásának tisztasága és emelkedettsége szerint, de soha sem fog teljesen hiányozni. ... A lelkiismeret azt mondja: Megszegtem a parancsot, az Úr haragszik, a Törvényhozó igazságos, keresnem kell bocsánatát.¹⁰ Az értelem és lelkiismeret tanúságtétele alapján az emberiség önkéntelen következtetéssel rányit a jóvátétel szükségességére és hogy eleget tegyen, elfogadja az Úr Istentől meghatározott jóvátételi módot, vagy ha ilyet nem ismer, maga állítja be legjobb tudása szerint a penitencia-tartás intézményét.”¹¹

A vallástörténet tanúsága szerint nem volt vallás, mely ne hozott volna áldozatot a Legfelsőbb Lénynek, mellyel nemcsak az Istenség felségét, a saját neki való alávetettségét, de bűneinek jóvátételét, engesztelési szándékát is kifejezte. Ezen túl sokféle penitenciatartási mód létezett és létezik az egyes vallásokban, melyek között első helyen a törvény megszegésének elismerése áll. Ezt akár általános, akár részletes módon ki lehet és lehetett fejezni, vagyis a bűnököt meg kellett vallani. A javuláshoz vezető első lépés tehát az önismeret. A bánatos beismerés után az elkövetett bűnököt jóvá kellett tenni, tehát ve-

¹⁰ „A római jog tanúsága szerint a büntetés ... eredetileg elégtétel formájában jelentkezett. Ez összefügg azzal, hogy a kezdetleges jogok a társadalmi erkölcs sérelmében általában egyúttal a felsőbb törvény sérelmét is látták. A büntetés az ilyen, isteneket ért sérelem megtorlása. Általában a közösségből való teljes kizárást vagy a személy feláldozását jelentette. Később szabályozta a sacralis jog e helyett az áldozat helyett elégtétel, engesztelés nyújtásának lehetőségét. Ilyen engesztelés a büntetés, amelynek az első kifejezése a római jogban is az elégtétel, supplicium. Ugyanerre a váltságdíjadásra utal a büntetés-ként használt „damnum” kifejezés is, amely a dare=adni igének származéka; olyan adást jelent, amely a szolgálatonak egyúttal hiányt okoz. Ilyen értelemben később kár is, és az ilyen szolgálatásra való

zekelni kellett, amíg a lelkiismeret kínzó szava el nem hallgatott. Illetve, a bűnököt valakinek el kellett vennie. Ennek alapján bizton állítható, hogy „az értelem a vele született képességnél fogva ráirányít a Teremtő ismeretére, meggyőződik a természetes törvények létezéséről és a lelkiismeret bizonyítja, hogy az emberi akaratnak egyeznie kell a törvényekkel. ... Az értelem azt mondja: Az erkölcsi rend megsértetett, az erkölcsi rendet vissza kell állítani, vezekelnem kell. Az akarat azt feleli: Vezekelni akarok, és meg is cselekszi. ... Ez a mi jobbik énünknek világos és csalhatatlan szava, mely az elesettet felkelésre szólítja, ez a legmélyebb, legerősebb, legegészségesebb lélektani alapokon nyugvó tény.”¹² Ebből adódóan a bűnbánat annak a reménye, hogy van bocsánat, azaz van értelme a vezeklésnek.¹³

3.2. *A penitenciatartás és a jellem*

A penitenciatartásban, melynek szükségére a lelkiismeret szava hívja fel a figyelmünket, ott van az ember természetes jellem-igénye, mely tulajdonképp nem más, mint a törvények szerinti élet vágya, a megsértett erkölcsi rend helyreállításának vágya. A jellemesség ugyanis arra ösztönzi az egészséges lelkű embert, hogy ha valakit megbántott, akkor ki kell engesztelnie a megbántott személyt. Ha kárt okozott, azt jóvá kell tenni, ha tartozása van, ki kell egyenlíteni.¹⁴ Ezt a törekvést nevezhetjük jellemérzésnek, a lélek természeti törvényének, hiszen „minden, ami az emberben jellemes, egyúttal az erőnek és egészségnek jegyében áll, és minden, ami jellemtelen, ugyanakkor lelki dekadenciát, elferdülést, gyengeséget, betegséget is jelent. A lelkileg egészséges ember természetszerűleg vágyódik a megzavart erkölcsi rendnek vezeklés útján való helyreállítására. Viszont a vezeklés gyakorlása erősíti a jellemet. Úgy, hogy a kettő: jellem és penitencia-tartás, egymásra kölcsönösen hatnak.”¹⁵ Ez már áll a természeti jellemre is, amely a velünk született tulajdonságainknak, adott körülmények közt, mindig ugyanazon módon való ösztönszerű megnyilatkozása. Mennyivel inkább áll ez a szoros értelemben vett jellemre! Miben

rászorítás damnare, elítélni értelemben válik jogi szakkifejezéssé. Görögből vett jövevényszava a váltáságnak a poina, latinul poena.” Vö. ZLINSZKY J., *Római büntetőjog* (Budapest 1991) 12.

¹¹ Vö. SLACHTA 11–14.

¹² Vö. uo. 25–26.

¹³ Vö. SZENT AMBRUS, *A kötelességekről. A bűnbánatról* (Erkölcsteológiai Források 2) (Budapest 2004) 232.

¹⁴ Ma mintha kezdene megfordulni ez az egészséges trend, amit tréfásan úgy fejezhetünk ki, hogy a régi res clamat ad dominum elve helyett ma a dominus clamat ad rem kezd érvényesülni.

¹⁵ Vö. SZENTMÁRTONI M., *A személyi érettség felé*, in AA.VV., *Teológiai vázlatok II* (Budapest 1983) 105–191.

különbözik a kettő? A természeti jellem az egészséges emberi léleknek ösztönserű rendszeres megnyilatkozása. ... A kidolgozott jellem ugyan a természeti jellemre épül, de hasonlíthatatlanul több annál. A kidolgozott jellem feltételei a tudatosság, az etikai törvények tisztelete és szeretete, az akarat felszabadíttósága. Az erkölcsi jellem nem más, mint magatartásunknak elveinkkel való állandó egyezése. Ebből több dolog következik: Először: csak értelmes lénynek lehet jelleme, mert csak az képes olyan cselekedetekre, melyeknek összességét magatartásnak nevezhetjük. Másodsor: zsinórmértékét csak olyan törvények képezhetik, melyeket tőlünk független, fölöttünk álló tekintélytől kaptuk. Ha az alapját képező törvényt mi szabtuk meg, vagy hozzánk hasonló, viszonylagos és nem abszolút értelmű és hatalmú lény, akkor a törvény is, melyre az elveknek és így a jellemnek épülnie kellene, bizonytalan futóhomok és a reá épülő elv és jellem is ingatag. Harmadsor: az embernek veleszületett adottságai, hajlamai, vérmérséklete ellenére is, a jellem végeredményben az akaratnak műve. ... Az akarat a jellem megalkotója, mestere.”¹⁶ Itt rögtön megjegyezzük, hogy az akaratnak ugyanakkor ép eszményre van szüksége, különben a jellemfáradás és az eszménnyel való azonosulás torzót fog eredményezni. A penitenciatartás során ott az eszmény, a Teremtő és az általa alkotott erkölcsi rend kötelező ereje. Ebből az következik, hogy minden látszat ellenére a penitenciatartás mint sajátos vallási cselekedet mélyíti el legjobban a jellemképződés egyik főszereplőjét, a helyes törvénytiszteletet, ami az önismerettel és a mindennapokban való állandó, mind jobb alkalmazással kialakítja bennünk a józan ítélőképességet. Éberré teszi kötelességtudatunkat, reálisan számba veszi a teljesítés lehetőségeit, és erősíti akaratunk szabadságát.¹⁷

3.3. *A különböző penitenciatartási módok és a jellem kapcsolata*

Az egyes vallásokban más és más módon történhet a kiengesztelődés mint a bűntudattól való szabadulás és a bűnök eltörlésének folyamata. Ám ezek a különböző gyakorlatok négy dologban alapvetően „megegyeznek: 1. mind ugyan-

¹⁶ Vö. SLACHTA 27–30.

¹⁷ Hasonló ez ahhoz az igazsághoz, hogy igazában mit ad nekünk a vallásgyakorlás, az elvek ismeretén túl? Azt, hogy kialakítja bennünk a helyes igazságérzetet, az egyetemes emberszeretet képességétől pedig elvezet annak készségéig. Ezért aki elhagyja vallása akárcsak kultikus értelemben vett gyakorlását, előbb-utóbb elveszíti a fenti képességek helyes gyakorlását, józan ítélőképességét is.

¹⁸ Vö. SLACHTA 34.

¹⁹ A bűnök megvallása lehetett államjogi, közjogi aktus, büntetőjogi eljárás része, a testi gyógyulás eszköze, az istenség haragjától való félelemre adott válasz, míg a legfejlettebb formája a személyes

annak az igazságnak felismeréséből fakadnak, 2. a léleknek ugyanazt a szükségletét elégítik ki, 3. elsősorban az Úr bocsánatát akarják megnyerni, és 4. további céljuk, hogy megerősítsék az embert jövő bukásokkal szemben. Ha ez a megegyezés fenn is áll, a cél elérésére alkalmazott eszközökben és így az eredményességben nagy az eltérés. Főleg jellemnevelő hatásuk nagyon különböző.”¹⁸ A penitenciatartás általában elégtételeket, testi és lelki önmegtagadásokat, vezekléseket foglal magában, amelyek erősítik az akaratot, ami nélkül nincs egészséges önuralom. Ugyancsak erősítik azt a tisztánlátást, amelynek a segítségével meg tudjuk különböztetni a bűnt az erénytől, ami fokozza a bűnnel szembeni ellenállást, illetve az erényhez való ragaszkodást.

A primitív népeknél az elégtétel elsősorban böjtből és megtartóztatásból áll, mivel náluk az erkölcsi érzék bizonyos értelemben fejletlen. Van, ahol a vezeklés célja a testi szenvedéstől való szabadulás, vagy a testi egészség megőrzésének vágya.¹⁹ Fejlettebb fokon már előírás a személyes bűnbevallás, aminek szintén még az előbbi vágyak teljesebbé, illetve az istenség kegyeinek elnyerése a célja. Ám „az a vezeklés, mely elmulasztja a magasabb felfogás ápolását, nem lesz képes nemesebb jellemeket nevelni, mert hiányzanak a tökéletesebb magatartást biztosító feltételei. Az ilyen bűnbánóknál az akarat el fogja veszteni kitarását olyan esetekben, melyek nyomában nem jár látható büntetés. Az akaratnak meredek utat kell megjárnia, ha állandóan követni akarja a kell-t. Erős belső és külső támadásoknak kell ellenállnia, fárasztó és hosszantartó erőfeszítésekre kell felkészülnie. Ha nem kap ehhez mért indító okokat, a győzelem erkölcsileg lehetetlen. Még a választott nép, a zsidó nép is azért bánja bűneit, mert fél. Bánata mély. ... A lázadó angyalok bűnhődése, a Paradicsom elvesztése, a mennyország tisztább fogalma, a Jehovától való választottság biztos tudata mind olyan élővé teszik a bánatot a zsidó népnél, amilyen élővé azt egyik vallás sem tudta fokozni. A szegénytől és bánattól eltöltött szív Jeremiás örökszép lamentációiban és Dávid zsoltáraiban önti önvádjának és fájalmának keserűségét. De nézd a bűnbánót: félelem uralkodik rajta. ... A félelem törvénye még nem adott helyet a szeretet törvényének. Az emberi lélekben a legnemesebb érzelm, az örök Tökéletesnek és Jóságnak sze-

bűntudat, melyet az Isten iránti tiszta szeretet motivál. Vö. KONTOR 175–177. Végeredményben mind-egyik bűntudati szint elárul valamit erről a rendkívül bonyolult lelki jelenségről. Ott van benne az a vonás, hogy az egyéni bűn következménye ohatatlanul áterjed a közösségre, tehát a közösségnek is van joga a bűn által kialakult rendetlenség helyreállítására. A közösség joggal kéri számon tagjai vétkeit, mivel az elkövetett bűn tudatával a szervezet sem testileg, sem lelkileg nem funkcionál tökéletesen, tehát gyógyulásra van szüksége. A bűnösség magába foglalja azt az érzést is, hogy felelni kell érte, s a bűnös méltó a büntetésre, amit el kell fogadnia, le kell vezekelnie. Benne van a megsértett istenség és megsértett embertárs (közösség) jogos haragjának érzése is, ami félelemként nehezedik a lélekre. Ezt pedig csakis a kölcsönös kiengesztelődés szünteti meg, s ekkor áll helyre ismét a lélek harmóniája.

retete még néma. ... Aki szeretetből bánja bűnét, az nemesebb okból bánja, mint akit a félelem indít. ... Isten tiszta szeretete, melynek birtokában kizárólag azért fájlaljuk a bűnt, mert avval megbántottuk az Úr Istent, aki végtelen Jóság. Az a penitencia, mely anyjának a tiszta szeretetet nevezheti, áll az öszszesek közt első helyen, mert a tiszta szeretet áll legmagasabban az erények közt és így legmagasabbra emeli az emberi lelket. A jellem kialakulása önismeret nélkül elképzelhetetlen, a penitenciatartásnak tehát helyes és biztos önmegítélésre kell a hívőt elvezetnie.”²⁰ Ennek az ítélőképességnek a lelke pedig az indító ok, vagyis a cél. Ennek a célnak vagy a célhoz vezető eszközöknek a megítélésében és kiválasztásában tévedhet az értelem, tehát olyan célt vagy eszközt jelöl meg, ami bűn és bűnös, de az sohasem történhet meg, hogy valaki a saját rossz szándékát tekintse jónak, s ennek következtében magát ártatlannak vélje. Ezt az indító okot „csak a zsidó vallás vette tekintetbe és csak ennél találunk olyan egyéb megkülönböztetéseket is, melyek a cselekedet erkölcsi mivoltát módosítják. Külön rendelkezései állanak fenn az indító ok megítélésén kívül a tudatlanságból, rosszakaratból vagy gyengeségből elkövetett bűnöknel. Súlyosbító körülménynek tekintették, ha valaki hivatali méltóságával visszaélve vétkezett, ha rokoni kapcsolatból folyt a bűn elkövetése, ha a bűn közeli rokonok közt fordult elő, vagy az úr és szolgája közt. ... Az ilyen erkölcsi megítélés mekkora beletekintést tételez fel az emberi cselekedeteknek műhelyébe és milyen egyéni kezelést igényel. A bűnbánóra gyakorolt nevelői hatás is természetesen ennek megfelelő lesz. A valóban eredményes és rendszeres nevelésnek ki kell terjednie az erkölcsiség egész területére, tehát nemcsak a cselekedetekre, hanem a gondolatokra és érzelmekre, melyek olyan szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy nincs szabad cselekedet, melyet ne gondolat vagy vágy váltana ki. Ennél fogva nem elég a külső cselekedeteket szabályozni, hanem a gondolatokat és érzelmeket is irányítani kell. Mindkettő az akarat hatalma alatt áll.”²¹ Illetve kisebb-nagyobb befolyásra tud szert tenni az akarat úgy a gondolatok, mint az érzelmek felett. De az tény, hogy ha nincs meg az akarat kellő uralma, akkor ez a vonás jelzi, hogy a jellem még messze van teljes kibontakozásától. Mármost a gondolatok és érzelmek bűnöknek adhatnak tápot, s ezt a vonást a természeti vallások általában nem veszik tekintetbe, míg a mózesi törvények igen. Elég csak a Főparancsra vagy a Tízparancsra utalni. Ott van a teljes szívedből, teljes elmédből, egész lelkedből, vagy a ne kívánd stb., melyek egyértelműen utalnak erre. Ez vezetett oda, hogy a penitenciatartás lényege a szív tisztaságában éri el teljességét, ami a belső és sokszor rejtett bűnökkel és bűnös

²⁰ Vö. SLACHTA 35–39.

²¹ Vö. uo. 40–42.

²² Vö. uo. 46.

készítésekkel szembeni harcot és annak vállalását jelenti. Ennek a harcnak talán egyik legnagyobb küzdelme a kedély kellő ápolása.

A fentiek alapján a penitenciatartás, tehát a bűnbánat erényének gyakorlása nem letöri az embert, hanem épp ellenkezőleg, megnyugtatja, mivel az illető felismerte a bűnt és ellene mondott annak.

Jóllehet „a bűn véges lénynek véges cselekedete és önmagában tekintve a benne levő rossz is véges, de amennyiben a megbántás végtelen Lény ellen irányult, azért csak végtelen jóvátétel képes a megfelelő elégtételt megadni. Ember ilyet nem adhat. Önmagában tekintve a megbékélés útja lehetetlen.”²² Ezért gyötri a bűnbánót és vezeklőt a kétely, hogy az istenség valóban megbocsátotta-e bűnét és elfogadta-e a vezeklését. Ki adhat erre kétséget kizáró feleletet? Ki fogja őt erről biztosítani? Az Úr Jézus volt az – a vallástörténet tanúsága szerint –, aki feleletet adott erre a kérdésre, és pedig Ő maga hatalmazta fel apostolait a bűnbocsátás és bűnmegtartás hatalmával.²³ Ez tehát a fenti kétely feloldását jelenti. Akinek a pap az Ő nevében megbocsátja bűneit, az a bűnös megnyugodhat bűnei bocsánata és vezeklése elfogadása felől. A természetes vallások papjai mint amolyan hieratikus papság részesei – emberi tekintély szabta ki rájuk ezt a feladatot – természetes bűnbocsánatot adhatnak, közvetíthetnek, amely nem oldja fel teljesen a fenti, lelket mardosó kételyt. Erre csakis a hierarchikus papság képes, mivel ezeket az embereket maga az Isten bízta meg papi feladataik végzésével. Ezzel a papsággal rendelkezik a Katolikus Egyház.

Azokat tehát, akik nem ismerik, és „tanulmányozni kezdik a katolikus penitenciatartást, meg fogja ... lepni ennek egész rendszere és az abban kifejeződő mély lélektani ismeret és nevelői bölcsesség. Csodálkozva fogják látni, hogy milyen mélyen megérti a megismerő és elfogadó képesség működését és egymásra hatását, mennyire megérti a törvényeket, melyek alapján a lélek új szokásokat alakíthat ki és régi szenvedélyeket fojthat el és melyek alapján az akarat cselekvésbe megy át. Számol az emberi természet törékenységével, a környezet és öröklés befolyásával és az egyéni sajátosságokkal. Megérti az embernek együttérés után való sóvárgását és mindezen ismeretek birtokában megalkotja a penitenciatartásnak azt a módját, mely a legalkalmasabb arra, hogy újjáteremtse a megbotlott és összetört embert. És mindenek fölött felhatalmazása van, hogy biztosítsa a bűnbánót, hogy célját elérte, megkapta a bocsánatot. És békét ad.”²⁴ A katolikus értelemben vett gyónás és helyes gyakorlata megóv az önbecsapás sokfejű sárkányától, mivel senki sem lehet bíró a maga ügyében. Az ember „folyton takargatja, szépítgeti, mentetgeti magát; bámulatos lelemé-

²³ A gyónás tehát az apostoli egyház intézménye. Vö. PROHÁSZKA O., *A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat* (Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái II) (Budapest 1927) 141.

²⁴ Vö. SLACHTA 48.

nyességgel, ékesszóló fordulatokkal tudja bűneit leszállítani s élüket, mellyel lelkiismeretünket sebzik, tompítani. *Nemo iudex in sua causa, s éppúgy nemo medicus in sua infirmitate*; félni kell magunktól s feltárni kell lelkiismeretünket másnak, hogy ő döntsön, teljesen elfogulatlanul s mutassa meg ítéletének tükrében igaz ábrázatunkat.”²⁵ Mindebből érthető a gyónás isteni parancsa.

A fentiekből világos, miért is van köze a bűnnek az istenséghez, s hogy miért ott teremnek jellemóriások, ahol az Isten iránti tiszta szeretet a bűnbánat alapja, illetve hogy hol és mi módon található és kapható gyógyír a bűnétől és büntudatától szabadulni akaró ember számára. A probléma a valláson belül is elvezetett a bűnbocsátó hatalommal felruházott papsághoz mint Isten felhatalmazott képviselőihez.

Az eddigiekből elég támpontot kaptunk arra vonatkozóan is, hogy az emberi lélek bűnétől szabadulni akaró vágya természetes lélektani jelenség, melynek sajátos természetes folyamata van. E törvényszerűségek megvetésével nem adatik senki emberfiának bűnbocsánat és valódi lelki béke, hanem ellenkezőleg a lelki betegségek gócpontjává lesznek azok a bűnök (külső és belső, ismert és rejtett egyaránt), melyekre nem keres gazdájuk olyan gyógyírt, melynek segítségével azok valóban eltöröltetnek, s a lélek visszakaphatja békéjét.

4. PSZICHOLÓGIAI MEGFONTOLÁSOK A BŰNRŐL, BŰNTUDATRÓL ÉS BŰNBÁNATRÓL²⁶

Bűnösségünk felfedezésében és kellő kezelésében ma a jogi és bölcséleti előítéleteken túl az uralkodó pszichológiai irányzatok között főleg a mélylélek-

²⁵ Vö. PROHÁSZKA 169.

²⁶ Ebben a fejezetben elsősorban Szentmártoni Mihály pszichológiai professzor gondolataira támaszkodunk. Vö. SZENTMÁRTONI M., *La confessione. Teologia, psicologia e pastorale in dialogo*, in *Folia Theologica* 6 (1995) 173–196; Uő, *Lelkipásztori pszichológia* (Budapest 1999); Uő, *Istenkeresésünk útjai* (Szeged 2000); BENKŐ A. – SZENTMÁRTONI M., *A gyógyító Jézus nyomában. A lelki élet lélektanához* (Budapest 2003); BENKŐ A. – SZENTMÁRTONI M., *Testvéreink szolgálatában. A pasztorálpszichológiáról mindenkinek* (Budapest 2002).

²⁷ A Katolikus Egyház Katekizmusa öt névvel illeti a bűnbocsánat szentségét. „A megtérés szentségének nevezik amiatt, hogy szentségileg megvalósítja Jézus megtérésre szólító hívását, tudniillik az elhatározást a visszatérésre az Atyához, akitől az ember a bűn által eltávolodott. A bűnbánat szentségének nevezik amiatt, hogy megszenteli a keresztyén bűnös személyes és egyházi megtérésének, bűnbánatának és tételének útját. A gyónás (a bűnök megvallása) szentségének nevezik amiatt, hogy a bűnök beismerése, megvallása a pap előtt e szentség lényeges összetevője. Mélyebb értelemben ez a szentség ’hitvallás’ is, mert elismeri és dicséri Isten szentségét és irgalmasságát a bűnös emberek iránt. A bűnbocsánat szentségének nevezik, amiatt, hogy a pap szentségi feloldozása által Isten ’bocsánatot

tan felfogása akadályoz bennünket. A gyökere ezeknek a tévedéseknek az, hogy az ember nem akarja vállalni a személyes felelősségét bűnös (gonosz) tetteiért, bűnös (gonosz) gondolataiért és bűnös (gonosz) érzelmeiért. Ebben a fejezetben röviden érinteni fogjuk a bűn, a büntudat és a lelkiismeret problémáját, és pedig úgy, ahogy azt ma a katolikus antropológia alapján tájékozódó lélektan tudománya látja és láttatja.

Ugyancsak a tévedések közé tartozik, hogy a bűnhöz, bűnbánathoz nincs köze az Istennek. Épp ellenkezőleg, Ő a főszereplője a bűnbocsánat elnyerésének. Ezért azt kell állítanunk, hogy a gyónásban,²⁷ mely a büntudattól való megszabadulás szakrális, szentségi módja, a feloldozás igazi természetfeletti tett, s abba a lélektannak nincs sok beleszólása, ám a többi bűnbánati cselekménynek (lelkiismeretvizsgálat, az elkövetett bűnök megnevezése, illetve megnevezni tudása, azok bevallása, bűnbánati cselekmény, vezeklés, jóvátétel, megtérés stb.) megvannak a maga pszichológiai törvényszerűségei.

A bűnbánati és bűnbocsánati aktusban, paradox módon, nem a bűnöké a főszerep, hanem a minket szerető Istené, s ma a legjobb modell ennek a természetes és természetfeletti erénynek és szentségnek a helyes megjelölésére talán az, hogy a minket ismerő és mégis szerető, azaz felemelni akaró Istennel találkozunk ebben a szentségben. Ugyanakkor a bűneinket és azok mozgatórugóit különböző mélységben ismerjük, illetve akarjuk megismerni, elismerni és megbánni, vagyis a felelősséget vállalni. Ehhez nyújt segítséget a lélektan, hogy ti. mind teljesebb legyen ön- és istenismeretünk, mert az Istennel való viszonyunkban ott van egész önmagunk: a gátlásaink, a szorongásaink, tudatos és tudattalan félelmeink, vágyaink stb. A lélektan segítők kezét készséggel ragadja meg a Katolikus Egyház.

A pszichológia úgy modellezi – helyesen – a gyónást, mint gondolatainkért, vágyainkért és tetteinkért való személyes felelősségvállalást.²⁸ Ezt kívánja a

... és békét' ad a bűnbánónak. A kiengesztelődés szentségének is nevezik, mert a bűnösnek ajándékozza Isten megengesztelődő szeretetét." KEK 1423–1424.

²⁸ A felelősség vállalása pedig a megtérésben, a bánatban és a jóvátétel vágyában fejeződik ki. Itt az első lépés annak belátása, hogy az elkövetett tett jogtalan volt, tehát a bűnösség megtapasztalását jelenti. Ez a tapasztalat nemcsak a megtéréshez, vagyis az elkövetett bűn elutasításához, hanem kétségbeeséshez, illetve cinizmusoz is vezethet. A második lépés a vétkek elismerésén túl annak elutasítása. Aki ehhez a stációhoz érkezik, már nemcsak azt mondja, hogy téves volt a tette, hanem azt is vallja, hogy sohasem lett volna szabad azt a tettet elkövetnie, a legjobb az lett volna, ha a dolog sohasem történik meg. Ez az állapot a lélek fájdalma (animi dolor). A harmadik lépés a jóvátétel vágya, amikor is a lélek gátat akar vetni a bűnnek, helyre akarja állítani a keletkezett károkat. A bünt ugyanakkor nem lehet meg nem történtté változtatni. Ebből a szempontból a vétkes mindig adós marad. A negyedik lépés a bűnbocsánat, mely eltörli a bünt. E nélkül a bánat nem érne célba. Az elnyert bocsánat természetét illetően átfogó jellegű, teljességgel ingyenes, vagyis kegyelmi tett és imperatívusz a bűneitől megszabadult számára, hogy majd ő is tegyen hasonlóan az ellene vétkezőkkel szemben. Vö. WEBER 336–343. A fentiekből látható és belátható, hogy a bűn felismerése és feloldása az embert a maga egész valóságában érinti, szellemét, testét és lelkét, érzelmi és érületi állapotát egyaránt.

személyi érettség, vagyis a vallási-erkölcsi értelemben vett jellem. Mindazonáltal sokszor messze vagyunk ettől a szinttől, mivel bűneink ismeretszintje és az azoktól való szabadulás iránya többé-kevésbé eltérő lehet, illetve torzulhat. E tekintetben a lélektan három téves gyónási módot különböztet meg: a legalizmust, a skrupulizmust és a mazochizmust. A legalista szinten a gyónó mintegy másokra hárítja az elkövetett bűn felelősségét. A skrupulista, vagyis a betegesen aggályos bűnbánó a múltba menekül, mivel jelen bűnei helyett korábbi súlyos bűnei felett siránkozik. Eltakarva ezzel belső életének igazi mozgatórugóit, melyek megannyiszor gyűlöletből, lustaságból, bizalmatlanságból stb. táplálkoznak. Ezeket a gyónó vagy nem képes, vagy nem meri tudatosítani, mivel akkor esetleg az önmagáról vagy az Istenről alkotott képe omlana össze. A mazochista típusú gyónó betegesen alacsonyítja le önmagát, aminek az a legfőbb jele, hogy nem bűneit, hanem jellemhibáit sorolja, illetve a vele szemben elkövetett vélt vagy valódi igazságtalanságokra utal. Ennek a célja az önsajnálát erősítésén túl az, hogy a gyóntatóban is sajnálatot, pontosabban együttérzést váltson ki.

A gyónásunk minősége tehát elárulja azt, hogy milyen Isten- és emberkép él bennünk, s elárulja azt is, hogy valóban személyes-e a kapcsolatunk Istennel, sőt, paradox módon, önmagunkkal (ezek a szintek jelzik tehát büntudatunk és imaéletünk minőségét). Emberségünknek szintén három szintjét különbözteti meg a pszichológia: 1. A nyilvánosság szintje, vagyis a szerep-szint: ahol a társadalmilag elvárt módon viselkedünk, anyaként, apaként, gyermekként, papként, szerzetesként stb. Ezen a szinten a büntudatot a félelem uralja, ti. az elkövetett bűn, főleg a külső tettek következményeitől való félelem, amennyiben a társadalom előtt ez által csökken pozitív megítéltségünk. Ezen a szinten nincs igazi fájdalom, hanem az a félelem uralkodik, hogy ismét elkövetjük majd az épp bevallott hibákat. 2. A privát szféra, vagyis a privát élet szintje, ahol egyedül vagyunk és senki sem lát minket, s ilyen körülmények között cselekszünk, beszélgetünk magunkkal. Ezen a szinten a büntudat elsősorban úgy tűnik fel, mint letérés arról az útról, amelyet korábban igaznak tartottunk. Ezért a bűn itt már nemcsak tettekben méretek, hanem a mögötte meghúzódó szándékban is. Ezen a fokon már nem annyira a félelem az uralkodó érzés, hanem a szégyen, a bukás, az alulmaradás megélése, az a tudat, hogy nem vagyunk mindig eszméink és eszményeink magasán. Ezért a bánat keserűségként jelentkezik. 3. Ember mivoltunk megtapasztalásának szintje: ez a teljes

²⁹ A büntudat kóros formáiról bővebben lásd: TRINGER L., *A büntudat kóros formái*, in *Újat és régít. Szenny András főpát úr 80. születésnapjára* (Pannonhalma 2001) 207–220.

³⁰ Vö. DUDEK 10-11.: „A hitben tehát ma sincs hiány, ma is nagyon jól s könnyen tudnak hinni az emberek. A mi dogmatikánk se okozna nekik nehézséget tanai miatt, erre is telnék az ő hitükből, ha a puszt elméletnél maradna. Hanem van annak egy bökkenője. A természetfölötti jellege talán, az, hogy ki

őszinteség szintje. Annak felismerése, hogy teremtett lények vagyunk, s boldogító módon éljük meg Istentől való függésünket, vagy éppen fájdalommal tölt el, hogy megbántottuk, s visszaéltünk szeretetével. Ezen a szinten jutunk el annak a tapasztalatához, hogy a bűnnel a szent és szeretettel teljes Istent bántottuk meg. Itt a félelem, a fájdalom és gyötrődés igazi motívuma a szeretett személy megsértése.

A büntudattal kapcsolatban mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy csakis az ember érez ilyet. Éspedig azért, mert szellemi, szabad akarattal rendelkező lény, tehát képes megsérteni a kozmosz rendjét, közelebről az erkölcs rendjét, s képes e sértést felfogni, érte felelni. Nem foglalkozunk ennek kóros formáival,²⁹ melyeket főleg az öröklött betegségek és szerzett rossz szokások okoznak, nem foglalkozunk a büntudattól való szabadulás kóros formáival sem. Az egészséges büntudat vagy ép lelkiismeret az emberlét nagy ajándéka, mivel segít az igaz úton maradni, a jellemmé válás nagy ösztökéje. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a vallás-erkölcsi igazsággal való szembesülés következménye a büntudat vagy a békés, nyugodt lelkiismeret. Ezzel az igazsággal szemben milyen pozíciót vehet fel az egyén? Vagy elismeri a „szabály” megszegését, s bűnbánatot tartva ismét az igazság szerint él, vagy fellázad elene, s mivel az igazságérzet ott munkál a lélekben, állandóan tudatja vele, hogy tévedésben van. Ezért az illető elnyomja, elfojtja, vagy szinte teljesen kirtja a büntudatot. Ez az elkövetett bűnre adott helytelen válasz okoz leginkább személyiségzavarokat. Az ép válasz, vagyis a bűnbánat, a felelősség vállalása, gyógyulást hoz, s csak ez hoz gyógyulást, ellenben a torz válasz megbetegíti a lelket, aminek szomatikus kihatásai is ismertek. Az elfojtáson túl természetesen más módja is van az igazsággal való szembesülés tompításának, kikerülésének. Ilyen például a felelősség másokra hárítása (nehéz gyermekkorom volt stb.). Ez a jól ismert bűnbak-mechanizmus, mely felelőst állít, de nem az igazi felelőst nevezi meg. Ezért volt, és minden bizonnyal létezni is fog a történelem végéig ez a mechanizmus. Kik a potenciális felelősök? Az egyház, az állam, egy-egy nép, a körülmények, bárki és bármi. A harmadik elterelő hadművelet a pótmegoldás keresése. Ha valaki mindenképp le akarja rázni magáról az erkölcsi rend terhét, kikiáltja, hogy nincs se erkölcsi rend, se annak Szerzője, következésképp Neki számot adni köteles személyes felelősség sincs.³⁰ Ez az elhárító mechanizmus olyan tökéletesre is sikerülhet, hogy

van nyilatkoztatva s nem az emberi ész találmánya? Nem, hanem valami más. ... Abból a katolikus dogmatikából egy erkölcsstan folyik, mely az embertől összes tetteit, de még a legtitkosabb gondolatait is számon kéri s a számadást a túlvilágra téve át, a mennyország mellett a pokollal is fenyeget. Azt követeli az embertől: ha így hiszel, így is kell élned! Nem az az oka tehát a modern ember vonakodásának, hogy nem szeret hinni, hanem oka a katolikus erkölcsstan. Kinél tudatosan és közvetlenül; kinél, nevezetesen a nagy tömegnél, közvetve, a tanultak példáján indulva.”

a gondolkodásunkban már-már meggyökeresedett ellentmondásokat sem vagyunk hajlandók – vagy képesek – felismerni, elismerni. Akárhogy is teszünk, mindez annak tanújele, hogy létezik bennünk a büntudat (mint lelkiismeretünk vádja) és küzdünk vele, pontosabban szabadulni próbálunk tőle, mert elviselhetetlen teherként jelentkezik. Ám eltörlésének valódi és egyedüli módja a bűnbánat, s a megsértett személy által adott feloldozás, aki visszafogad szeretetébe.

Bűnbánatunk minőségének egy másik fontos fokmérője a lelkiismeretünk érzékenysége, melyet kötelesek vagyunk finomítani egész életünkben. A KEK szerint ez az alábbi jelenti: „Az erkölcsi lelkiismeret az ész ítélete, aminek segítségével az emberi személy felismeri egy konkrét cselekedet erkölcsi minőségét.”³¹ Ez a végső szubjektív értékmérője gondolatainknak, tetteinknek és érzelmeinknek. A lelkiismeret tény, minden másra visszavezethetetlen ősválóság a lélekben, természetünk szükségszerű adottsága. Helyes működése nélkül nem tudnánk megfelelni emberi méltóságunk követelményeinek. A lelkiismeret helyes működéséhez először is meg kell tanulnunk, majd az adott szituációban helyesen kell észlelnünk a törvényt, illetve annak megsértését. A lelkiismeret szava sajátos és analóg értelemben nevezhető Isten szavának, mivel épp az érték észrevevésén keresztül jut el hozzánk. Jelzi, hogy a törvény szent, tehát szoros kapcsolatban van szerzőjével. Innen könnyen belátható, hogy a norma megsértése mint bűn, miért sérti közvetlenül is a törvény szerzőjét és Urát, következképp miért Isten az, akitől leginkább kell a bocsánatot kérnünk. Itt még csak annyit jegyeznénk meg, hogy a lelkiismeret szava nem azonosítható a pszichológiában polgárjogot nyert felettes én (superego) kategóriájával, melyet a szeretet, pontosabban az elfogadottság elvesztésének félelme mozgat, s ez elvakíthatja az embert, értékvaktságot eredményezhet. A lelkiismeret szava ezzel szemben a szeretet áramában tartja, illetve az igazi szeretetbe kapcsolja vissza az embert a bűnbánat által. Lelki egészséget nyerni másképp nem lehet.

A bűn és a bűnbánat kapcsolatban van a személy identitástudatával is,³² ami az eszményekkel való kapcsolatokat fejezi ki, közelebről az azoknak való elköteleződést. Ez tehát egy fáradtságos és pozitív folyamat és döntés, ami manapság fogyatkozóban van: „A szekularizáció következtében az egyházak identitás-támogató szerepe hanyatlik. ... Pozitív identitás-támpontok híján előtérbe kerülnek a negatív identitás-fogódzók. Az 'én nem vagyok olyan, mint'

³¹ KEK 1778.

³² Identitástudaton az alábbiakat értjük: „Az ember önazonossága a szubjektum, a tudat tartozéka... Az önazonosság, az identitás nem a személyiség tartozéka, amennyiben a személyiséget, mint az egyedi tulajdonságok összességét határozzuk meg, hanem a személy világához tartozik. Az identitás tehát nem lélektani, hanem antropológiai kategória, amely az ember-mivolt nélkülözhetetlen tartozéka. ... Főbb identitás-csomópontok: nemi azonosságtudat, nyelvi-etnikai identitás, történelmi-nemzeti azonosság,

típusú öndefiníciók tartós harag, gyűlölködés, előítéletek forrásai. Történelmi perspektívában véres, pusztító háborúk elindítói. Korunkban a terrorizmus utal a negatív önazonosságok meghatározó szerepére. ... Korunkra általában jellemző, csoportok közötti feszültségek forrását is képező identitásproblémák legtöbbször a személyiségzavarok kategóriájában bukkannak fel. A pszichopatológiai megjelölés hátterében általánosabb, a személy működési rendellenességét jelző sajátosságok rejlenek: - Az individualizáció szélsőséges foka. Az egyén csak önmagából kiindulva, saját érdekeit képviselve létezik, számos esetben mások kifejezett kárára és ártalmára (nárcizmus). – Hosszú távú célok és törekvések hiánya. – Élődsiség. Az egyén többnyire a család vagy a társak nyakán élőködik, jogot formál arra, hogy létfenntartásáról mások gondoskodjanak. – Az életkorral együtt járó döntési kényszerek halogatása (pálya-, munkahelyválasztás). – Tartós kapcsolatokban való elköteleződés halogatása, kibúvás a felelősség alól. Megnyilvánul például a házasodási, gyermekvállalási kedv hanyatlásában, következésképp a szingli életmód terjedésében. – Gyakori váltások (kapcsolat, munkahely, adott esetben lakóhely, ország). A váltások mögötti ideológia többnyire: a nekem ez nem felel meg típusú érvrendszer. – Általános boldogtalanság, az élet értelmének megkérdőjelezése. Az örömforrások mindegyike az Én kiszolgálása körül fogalmazható meg (kapcsolat, birtoklás), azonban soha nem elég, mindig van más, jobb, több. – Szeretetkapcsolatra való képtelenség, csak a birtoklás értelmében fontos a másik személy. Identitások fogytán szaporodik a tömeg-ember,³³ a konzum-idióta, aki könnyen manipulálható. Fentiek értelmében negatív generalizációra hajlamos, azaz a negatív identitás-kritériumot tartalmazó 'másik' (etnikum, vallási csoport, kisebbség, többség, stb.) könnyen előítéletek tárgyává válik. A személyek közötti és a csoportok, vallások, etnikumok stb. közötti gyűlölködés legfőbb forrását tehát a pozitív identitáskritériumok gyengességében és a negatív identitás-kritériumok előtérbe nyomulásában adhatjuk meg.³⁴ Ebből adódóan a csoportok közti kiengesztelődés, sőt, a személyek közti kiengesztelődés sem választható el az identitástól, éspedig a pozitív identitástudattól, ami valamely eszmével, eszménnyel való azonosulást jelent, melyet személy, az adott értéket megtestesítő személy közvetít, erősít meg. Ebben az esetben látja meg a személy a vétkét, mivel a normát, az eszményt sértette meg.

kulturális identitás, hivatásbeli azonosság, vallási hovatartozás, negatív identitások (elhatárolódások). ... Az identitás lényeges összetevője az elköteleződés valamely személy, hivatás, vallás, etnikum mellett. Ugyanakkor van az elköteleződésnek egy negatív vetülete is: nemet mondani más elköteleződési lehetőségekre.” Vö. TRINGER L., *Bocsánat és kiengesztelődés*, in *Vigilia* 72 (2007) 783.

³³ Erről bővebben lásd a ma is tökéletes analízist adó Schütz Antal-tanulmányt: SCHÜTZ A., *Tömeg és elit*, in SCHÜTZ A., *Őrség* (Budapest 1936) 216–242.

³⁴ Vö. TRINGER L., *Bocsánat és kiengesztelődés*, in *Vigilia* 72 (2007) 784–785.

Végül egy megválaszolandó kérdés: miért is kell valakinek a bűnöket megbocsátania, eltörölnie? Azért, mert önfeloldozás, önmegváltás nincs. Nem tudjuk meg nem történné tenni a múltat. A bűnnel valaki mást sértünk meg, s csak indirekt módon magunkat. A bűn eltörlésére tehát annak van joga, akivel szemben azt elkövettük, s ő belátása szerint elengedheti, vagy megtarthatja azokat. A bocsánat elnyerésére szó teljes értelmében nincs jogunk,³⁵ az mindig kegy, kegyelem, a szeretet tette.

5. BEFEJEZÉS

Miután áttekintettük a bűnbánattartás jogi, vallásbölcseleti és lélektani sajátosságait, az alábbi következtetésekre jutottunk: 1. A jogban is őshonosak a bűn és büntetés kifejezések. A jog a maga eszközeivel csak azt az elégtételt tudja megadni a sértettnek, amit az igazságosság erénye, követelménye előír. Ezáltal a bosszúvágyat kellően megfékezi. A jog a sértő számára a büntető rendelkezések révén fenyegetést jelent, ami eltéríti sértő szándékának megvalósításától. Ám a jog nem tudja létrehozni a szó teljes értelmében vett kiengesztelődést, vagyis a bűnbánat érett gyümölcsét, a megbocsátást. De elveszi a sértés révén támadt jogos harag erejét. 2. A vallásbölcselet arra hívja fel a figyelmet, hogy a bűn kérdése és leküzdése központi problémája a bölcseletnek. Éspedig azért, mert nemcsak az önmagunkkal, az embertárssal, de a világgal és az Istennel való ép kapcsolatot is veszélyezteti. Ellehetetleníti azt, ami a legértékesebb bennünk, a valódi szeretetre való képességet és készséget. Mert a szeretet igazságos, és nem akarja sem a teremtés rendjét, sem az embertárs méltóságát, jogos érdekét megsérteni. 3. A lélektani szempontok rávilágítanak bűnösségünk felismerésének, kezelésének csapdáira, illetve bűnbánattartásunk, felelősségvállalásunk pszichológiai útvesztőire. Megtanítanak továbbá arra, hogy szembenézzünk tetteinkkel, érzéseinkkel, gondolatainkkal és óhatatlanul előelőbukkanó előítéleteinkkel. 4. Mind a jog, mind a bölcselet, mind pedig a lélektan elvezet a bűn-probléma teljes értékű megoldójához, a teológiához, vagyis az egy igaz és élő Istenhez, aki létre tudja hozni az arra vágyók lelkében

³⁵ A jogban elégtételt adhatunk, letölthetjük a jogosan kiszabott büntetést, egyéni módon kezelhetünk, kérhetjük a megsértett személy bocsánatát, aki miután elfogadta a jogi elégtételt, már a társadalom színe előtt nem neheztelhet ránk, ám ettől még nem biztos, hogy visszafogad szeretetét. Mert ez a bocsánat teljessége. Az elégtétel elfogadására ki-ki kényszeríthető, tehát jog tárgya, ám a sértő fél szeretetét megparancsolni ebben az esetben nem lehet. Az csak kegy, kegyelem dolga, nem a szigorúan vett jog tárgya.

a teljes kiengesztelődést, a kölcsönös szeretetet, melyre nincs és nem is lehet joga senki emberfiának, de kegyként, kegyelemként osztályrészül juthat a bűntől, bűntudattól igazán szabadulni akarónak. 5. De az egyént és a közösséget együtt kell kísérnie a bűnbánat útján a jogrendnek, az etika rendjének és a lélektan törvényeinek, illetve ezek helyes érvényesülésének-érvényesítésének ahhoz, hogy megőrizze vagy visszaszerezhesse azt a szeretetet, mely valódi bocsánatot ad és nyer.

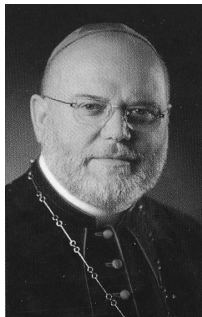
Reinhard Marx

A TŐKE

Védőbeszéd az emberért

„Egyház és politika – feszültségekkel teli kérdéskör! Jó egyáltalán, ha egy püspök gazdasági és politikai kérdésekben is megnyilatkozik? Illetékes lehet-e ezen a területen? Vajon van-e megbízatása ilyesmire?” Reinhard Marx, münchen-freisingi érsek, a Német Püspöki Konferencia társadalmi ügyekkel foglalkozó bizottságának elnöke határozott igennel felel ezekre a kérdésekre. A Katolikus Egyház társadalmi tanítása ugyanis éles ellentétben áll Karl Marx tanaival, és olyan társadalometikai üzenetet hordoz, mely végső soron magából az evangéliumból fakad.

Az érsek tudatosan épít Karl Marx és a saját személye közötti párhuzamokra, s elismeri, hogy

névrokonát a

szovjet kommunizmus összeomlása után túl hamar „eltemette” a nyugati közvélemény; ráadásul a napjainkban tapasztalható gazdasági és pénzügyi krízis mintha az ő nézeteit igazolná.

Mindez azonban csak látszólagos.

Az érsek szerint a válságba került kapitalizmus helyébe olyan világméretű szociális piacgazdaságot kell felépítenünk, melyben a keresztény elvek az eddigieknél sokkal jobban átítatják a gazdasági döntéseket. Ha ugyanis a jelenlegi válságot nem követi radikális szemléletváltozás, fellángolhatnak a marxizmushoz hasonló veszélyes ideológiák, s megismétlődhetnek a 20. század tragikus eseményei.

272 oldal, keménytáblás

Ára: 2650 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

